

סיפורו של אזורי ישראלי שהיה חבר הפרלמנט העיראקי מטעם העדה היהודית

"ידידי, נורי סעיד!"

נורי) היה אף ראש הממשלה. אלה ירחמו, הוא נרצח כעבור זמן.

באותה תקופה באתי לראשונה במגע הדוק עם המלך פייצל. לא פעם, בהיותו מרוגז על שייך זה או אחר, או על מנהיג פוליטי סרבן, היה קורא לי למשרדו, בחצר המלכה תיה. הייתי אז מזכיר הכבוד של לשכת המסחר בבגדאד, והתמצאתי היטב בעניינים הציוניים. המלך היה שואל אותי על מקור הונם של אנשים מסויימים, על אופיים בענייני מסחר, ועל פעולותיהם השונות. הוא לא היסס לשאול אותי את כל הפרטים שרצה, אף כי נושאי החקירה היו תמיד מוסלמים ואני יהודי.

מפגישותי אלה, ומן ההזדמנויות הרבות אשר ניתנו לי לעקוב אחרי מעשיו של המלך פייצל, התרשמתי מאד מתבונתו ומיכולתו כמדינאי מארבעת בני השרוף חוסיין של מכה, היה פייצל ללא ספק בעל הקומה הבינלאומית הגדולה ביותר. אחיו עבדאללה היה אמנם אדם טוב יותר, בעל לב רגיש. אך פייצל היה מדינאי ומנהיג בכל גיד מגידי גופו.

על כן היה זה עיצוב במיוחד לראות את האיש הגדול מתפורר בהדרגה. בשנת 1933 חזר הביתה משהיית-ריפוי בשווייץ, כדי להיות בביתו כעת חגיגות יום הולדתו. זמן קצר לפני כן, נערך בצפון עיראק טבח המוני של המיעוט האשורי. מכיון שהאשורים הם נוצרים, נמנעו ראשי המדינות הנוצרות מלשגר ברכות למלך פייצל ביום הולדתו. הדבר געגע בו עמוק. כעבור שבו עיים עוב שוב את בגדאד, בדרכו חזרה לשווייץ.

הייתי בין האיש ששפרדו ממנו, במסיבה רשמית מבחון אפשר היה לשמוע את קריאת ההמונים: "יחי גאזי! יחי גאזי!" הקריאות לחי בנו גאזי (בעל עמדה לא-מנית אוטוריטית תקיפה) ולא למלך עצמו העציבו אותו עוד יותר. פניו נראו חיוורים כסיד. אני זוכר שפניתי אל אחד מחברי הממשלה, שעמד לצדי, ולחשתי: "פני הוד מלכותו כפני מת!" ואמנם, כעבור ימים אחדים הגיעה הבשורה משווייץ: פייצל היראשון מת.

נורי שובר שביתה

ביום הגואה ומשתנה של המדיניות העיראקית, נשאר סלע אחד איתן, אשר הגלים לא הצליחו לסחפו ממקומו. היה זה נורי אל-סעיד — הפאשא — כפי שכולנו קראנו לו. הוא היה אדם בעל גמישות מחשבתית רבה — ויחד עם זאת כעל אופי של ברזל. אי אפשר היה לבוא במגע עמו, מבלי להיות מושפע מאישיותו החזקה.

כמו, למשל, בעת השביתה הכללית של 1930, נגד המסים העירוניים. אנחנו, אנשי העסקים היינו מודאגים משביתה זו, אשר פגעה באופן רציני בחיי הכלכלה בעיר. יחד עם אישיות מוסלמית ידועה, פניתי אל שר הפנים בבקשה שישחרר את מנהיגי השביתה. השר נתן הוראה למפקד בית-הסוהר, לעשות במנהיגי השביתה לפי הוראותינו.

פנינו לבית-הסוהר, ושם הובא האיש לפנינו. "אנחנו נשחרר אותך", אמר לו בן-לוייתי המוסלמי: "תן הוראה להפסיק את השביתה!"

האיש סירב. "זה לא עניין של שלומי ה' אישי", השיב, "לא אעשה דבר הנוגד את אמונותי!"

בן לוייתי ירק בפניו, ובהנחיותו סטירת-לחי, קרא למפקד בית-הסוהר להחזיר את האיש לתאו. שוב עמדנו במבוי סתום. לא נותר לנו, אלא לפנות לראש הממשלה — הפאשא. "תנו לי יומיים", השיב, "ואני אשבור את השביתה". כעבור שעה קלה נוא נורי מסייר ברובע המסחרי. נודע לי כי עובדי המכתת התכנסו אותה שעה ליישיבת חירום, לתיאום פעילותם בשביתה. נורי נכנס לחדר הישיבה, קרא למזכיר ה' עובדים: "יא עבד אל-גיבאר אל-גידיה!"

"כן, דויד", השיב האיש ביראת-כבוד, "מה אני יכול לעשות למענך?"

"שלח את אנשיך לעבודתו" ציחה ראש הממשלה. עברה דקה של דומיה, לבסוף יצאו

להוכיח את יכולתו ואת נאמנותו, די לו שיעקב "מדת לציונים!" ההמונים ברחוב לא ידעו אפילו מה זאת ציונות. אני זוכר, למשל, כאשר נערכה הפגנה נגד הציונות, היו מנהיגי ההפגנה צועקים "הלאה הציונות!" וההמונים עונים אחריהם "הלאה שומ" ריהלילה!" — מילה שדמתה לציונות הבלתי-תימוכנת, ואשר אותה הכירו היטב.

המצב החל משתנה, עם הופעת המורים הערביים מארץ-ישראל. הם לימדו את המקצועות הדרושים בכתיב-הספר של עיראק, ויחד אתם גם מקצוע שהיה קרוב מאד ללימודים — השיגה לציונות. אחרי מאורעות 1929 בארץ-ישראל, החל אף המלך פייצל להסתייג מהסכמתו הקודמת לקיום התנועה

של משרדך. שם תמצא אסמכתא יותר חשוד בה לפעולות אלה מאשר ידידי אליהו אל-עאני.

התחלת השיגה

מי התכוון נורי? לא פחות ולא יותר מאשר למלך פייצל עצמו. לא רק ליחסו הכללי אל היהדות והציונות, אלא גם למקרה מסויים מאד, בו פסק המלך לטובת עריכת מגביית ציונית בעיראק. היה זה ב'1924. לבית הגיע ד"ר אריה בן-ציון, איש הנהלת קרן היסוד בירושלים, וביקשני לעזור לו בעריכת מגביית. היתה זו השנה בה נפטר אחי, ואני ביקשתי שלא

מאת אליהו עיני
מחבר רשימה זאת הוא בנה של אחת המשפחות היהודיות הידועות ביותר של בגדאד, כיהן במשך שנים ארוכות כנשיא לשכת המסחר בבירת עיראק. פעמיים אף נבחר כחבר הפרלמנט העיראקי, והיה מקורב לבית המלוכה ולגדולי המדינאים בארצו. כיום הוא מתגורר בשיכון עמידר בבתי-ים, לאחר שעלה ארצה עם משפחתו, בעליה ההמונית שבאה מעיראק. בנו רופא-עיניים העובד בקופת חולים.

הציונית בארץ-ישראל. פעם, למשל, נשאל אם אמנם הודיע בכתב לחיים וייצמן על הסכמתו להצגת ברוך, ענה רק כי אמנם שלח איזה שהוא מכתב, אולם אין הוא יודע מה כתב בו. היו שאמרו כי יחס זה בא כתורצה מתקנתו של פייצל כי יוכל להניע את אנגליה לבטל את המגואט על ארץ-ישראל, ולצרף את הארץ לממלכות האשמייות בעיראק ובעבר-הירדן.

פני מת

אם שינויים אלה לא שינו את יחסו האישי של נורי אל-סעיד אל ידידי היהודיים הרבים. ב'1924 נבחרתי בפעם הראשונה לבית-הנבחרים העיראקי. היה זה הפרלמנט הראשון שנבחר בעיראק בעצי-מאית, ומלבדו היו בו עוד שלושה חברים יהודיים. נורי היה אז חבר בית-הנבחרים אף הוא, ושר ההגנה. גיסו הכסול ג'עפר אל-עסקרי (נורי נשא את אחותו, והוא את אחות

להסרדיני בעינה זו. אך לאחר שהפציר בי, נעניתי לבקשתו.

לא היתה זו בקשה רגילה. כי בואו של השליח מארץ-ישראל עורר התנגדות רבה, עוד בטרם יצא אל הפועל. בעיקר היו האנגלים מנוגדים לביקור זה. לבסוף, לאחר שהדבר הובא להכרעתה של לונדון, הורה שר המושבות דאו, וינסטון צ'רציל, להתיר את ביקורו של ד"ר בן-ציון בעיראק — בתנאי שלא ישמיע שום נאומים או הרצאות בפני קהל כלשהו.

היה ברור כי תחת תנאי זה, יהיה קשה לנהל מגביית רצינית. החלטנו כי הצעד ה' נכון ביותר יהיה לפנות אל המלך פייצל עצמו. ואמנם, היה זה צעד נכון. המלך הודיע כי אין לו כל התנגדות שהד"ר בן-ציון יערוך מגביית לאיסוף כספי צדקה. "יש לי ידידים יהודיים", אמר או המלך, "יותר מידי אחד". הכוונה היתה לד"ר חיים וייצמן.

כי באותם הימים טרם השתרש המינהג המקובל כיום, שכל מנהיג ערבי הרוצה

בפעם האחרונה מפגשתי בבאנק זילכה בבגדאד. היה זה ב'1951, חודש שיים לפני שעזבתי את עיראק ועליתי ליש"ר. ראל. הוא ישב בחדר המנהל, כדורי טובי — שגם הוא נמצא עתה בישראל. היתה זו פגישה מקרית, והשיחה היתה שיתח קצרה ורוגעית, שיתח רעים משכבר הימים. לא מצאתי בי את העוז לגלות לו שאני עומד לחת על אורחותי העיראקית ולהגר. היה בדאי חושב שנוטרפה עלי דעתי. ואמנם, מאוחר יותר, נודע לי כי כמה חודשים אחרי שעזבתי את בגדאד פגש נורי אל-סעיד אחד מידידיו המשותפים. "אפה אליהו?" שאל. "זה כבר הרבה זמן לא ראיתני". משנודע לו כי עליתי לישראל, היכה על מצחו בתדהמה. "השתגע לעת ויקנה!" נאמו.

הידידות בנינו היתה עתיקת יומין. עוד אביו של נורי, סעיד אפנדי המונה, היה ידיד אבי, והיה מבקר אצלנו לעתים קרובות. אני זוכר את סעיד אפנדי עורך אצלנו ב'קורי נימסיין', ככל הג יהודי, ואבי משיב ביקור בכל חג מוסלמי.

את נורי הכרתי בהיותו ילד, נער, סטודנט ואיש הצבא התורכי, לפני מלחמת העולם הראשונה. עקבתי אחרי הקריירה שלו מאותם הימים, אחר אכזבתו מן ההפליה כלפיו וכלפי חבריו הערביים בצבא העות'מאני. ידעתי כי אכזבה זו דחפה אותו לצד האנגלים, בעת שאלה גייסו את שבטי מלך חיג'או במלחמתם נגד תורכיה. לא פעם סיפר לי נורי על חלקו במרד הערבי הגדול, לצידם של הקולונל לורנס האג'וזי והאמיר פייצל.

נורי רכב לגדולה על גל הנצחון שאחרי מלחמת העולם השנייה. כאשר הוכתר פייצל מלך סוריה, בדמשק, היה נורי אל-סעיד ראש המטה שלו. אך מלכות פייצל לא ארכה זמן רב. הוא גורש בדמשק על ידי הצבא הצרפתי, והיה נזקק לחסדי הנציב העליון הראשון בארץ-ישראל, סר הרברט סמואל, כדי לקבל מעט כנוון להמלט ממדינתו. הימים השחורים באו לקיצם, וב'1920 הגיע נורי אל-סעיד לבגדאד, להכנת הדרך בפני המלכות של פייצל כמלך עיראק. באר תם הימים היינו מפגשים לעתים קרובות, והוא היה מספר לי על עבודתו עם הקצין הבריטי קליטון, בהכנת קאדר ערבי לצבא העיראקי. נורי הוא אשר המציא את המונחים הצבאיים, המשמשים עד היום את צבא עיראק.

הפאשא והציונות

הכסו של נורי אל-סעיד אל היהודים הוא פרק בפני עצמו. יתכן כי דבר זה הוא תוצאה מן הדם הזורם בעורקיו. כי סכתו של נורי היתה יהודית, והיא אשר הורשה לו את עניני ההכרעות.

זכור לי חייכות בבית הנבחרים בבגדאד, ב'1932. אחד מצירי האופוזיציה התרעם על כי הממשלה עוצמת עין מול הפעילות ה' ציונית בקרב יהודי עיראק. נורי קם להשיב לו: "אם יש ציוני אחד בין כל יהודי עיראק", הכריז, "אני מתחייב להגיש את התפטרותי והתפטרות ממשלתי!" ותוך כדי השמיעו את ההצגה המפוצצת, הפנה את מבטו אלי, בגאלרית האורחים, וקרא קריצת עין שובבה. הוא ידע — ועוד איך — כי אני עצמי הייתי ציוני יסודי.

דוגמה אחרת של יחס זה נתן ב'1927, כאשר הגיעו הרבנים פישמן ועוזיאל ז"ל, לביקור בבגדאד. שני הרבנים היו שליחי ה' סוכנות, אשר ביקשו לאסוף תרומות למען ארץ-ישראל. ואמנם הם ערכו מגביית מוצלחת מאד, אספו כספים בין יהודי בגדאד. אני עצמי הייתי פעיל בעניין זה, וקשרתי אותם עם כל החוגים הנכונים.

ואז תוראתי, יחד עם עוד שניים ממנהיגי העדה היהודית, למשרדו של שר הפנים. הוא הראה לנו קבולת של הקרן הקיימת, ורשימה של כל הסכומים אשר נתרמו למגביית הציונית. היה זה רב-עשרה קשה ביותר עבורנו. ואז נכנס נורי פאשא למשרד. הוא התפלא למצוא אותי במבוכה כזו, ושאל מה העניין. שר הפנים השיב לו: "אז מה אתה נעני לאנשים אלה?" שאל נורי, "מה להם ולכל העניין?" ואחר הוסיף: "אם אתה רוצה לפעול בנידון, מוטב שתעיין תחילה בחתיים